Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
MANUEL CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
esitatud 26. märtsil 2020[1]

Kohtuasi C-80/19

E. E.
menetluses osalesid:
Kauno miesto 4-ojo Notaro Biuro notarė Virginija Jarienė,
K.-D. E.

(eelotsusetaotlus, mille on esitanud Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Leedu kõrgeim kohus))

Eelotsusemenetlus – Õigusalane koostöö tsiviilasjades – Määrus (EL) nr 650/2012 – Kohaldamisala – Mõiste „piiriülese mõjuga pärimisasi“ – Mõiste „harilik viibimiskoht“ – Notarite alluvus rahvusvahelise kohtualluvuse eeskirjadele – Mõiste „ametlik dokument“ – Surma puhuks tehtud korralduse tingimustest tulenev õiguse kokkulepe – Üleminekusätted – Huvitatud poolte poolt rahvusvahelise kohtualluvuse määramine

1. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Leedu kõrgeim kohus) esitab rea eelotsuse küsimusi määruse (EL) nr 650/2012[2] tõlgendamise kohta. Tema hinnangul on need vajalikud selleks, et lahendada kaebus, mis on esitatud ühe notari otsuse peale, millega selle riigi notar keeldus rahuldamast pärandi avamise ja riikliku pärimistunnistuse väljastamise avaldust.

2. Vaidlus tekkis Saksamaa[3] residendist Leedu kodaniku pärimisasjas, kes oli teinud Leedus testamendi ja kelle pärandvara on selles riigis. Tema poeg, kes on samuti Leedu kodanik, esitas Kaunase (Leedu) notarile pärandi avamise ja pärimistunnistuse väljastamise avalduse, mille notar jättis rahuldamata põhjendusega, et surnu harilik viibimiskoht oli Saksamaal.

3. Euroopa Kohtu juhiste järgi piirdub käesolev ettepanek neljanda kuni kuuenda eelotsuse küsimusega. Neid analüüsides viitan möödaminnes siiski ka mõne teise küsimuse sisule.

1 Algkeel: hispaania.

2 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 4. juuli 2012. aasta määrus, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning otsuste tunnustamist ja täitmist, ametlike dokumentide vastuvõtmist ja täitmist pärimisasjades ning Euroopa pärimistunnistuse loomist (ELT 2012, L 201, lk 107; parandus ELT 2019, L 243, lk 9; edaspidi „määrus“).

3 See faktiline asjaolu on kohtuvaidluses vaidlusküsimus.

I. Õiguslik raamistik

A. Liidu õigus. Määrus nr 650/2012

4. Asjakohased on järgmised põhjendused:

„(7) Tuleks edendada siseturu nõuetekohast toimimist, kaotades isikute vaba liikumist piiravad takistused, millega puutuvad praegu kokku inimesed, kes soovivad teostada oma õigusi piiriülese mõjuga pärimisasjade puhul. Euroopa õigusruumis peavad kodanikud saama aegsasti korraldada oma pärandiga seotud küsimusi. Pärijate ja annakusaajate, teiste surnule lähedaste isikute ning pärandaja võlausaldajate õigusi tuleb kaitsta tõhusal viisil.

[…]

(20) Käesolevas määruses tuleks arvestada liikmesriikides pärimisega seotud küsimuste lahendamisel kasutatavaid erinevaid süsteeme. Käesoleva määruse kohaldamisel tuleks mõistet „kohus“ käsitada laias tähenduses, hõlmates mitte üksnes õiguslikke funktsioone täitvad kohtud ranges mõttes, vaid ka teatavate liikmesriikide notarid ja registribürood, kellel on teatud pärimisasjades kohtutega sarnased õiguslikud funktsioonid, ning notarid ja õigusala töötajad, kes mõnes liikmesriigis täidavad asjaomases pärimisasjas õiguslikke funktsioone neile kohtu poolt delegeeritud volituste alusel. Kõigi käesolevas määruses kehtestatud määratlusele vastavate kohtute suhtes peaks olema kohaldatavad selles määruses sätestatud kohtualluvuseeskirjad. Samas ei peaks mõiste „kohus“ hõlmama neid liikmesriigi asutusi, mis ei ole õigusasutused, millel on siseriikliku õiguse kohaselt pädevus menetleda pärimisasju, näiteks enamikus liikmesriikides notarid, kes tavapäraselt ei täida õiguslikke funktsioone.

(21) Käesolev määrus peaks võimaldama kõigil notaritel, kellel on pädevus menetleda liikmesriikides pärimisasju, seda pädevust rakendada. See, kas käesolevas määruses sätestatud kohtualluvuse eeskirjad on asjaomase liikmesriigi notarite jaoks siduvad või mitte, peaks sõltuma sellest, kas nad vastavad määruses määratletud mõistele „kohus“.

[…]

(23) Arvestades ELi kodanike suurenevat liikuvust ning liidus nõuetekohase õigusemõistmise tagamiseks ning selleks, et tagada tegelike ühendavate tegurite olemasolu pärimise ja selle liikmesriigi vahel, mille õigust kohaldatakse, tuleks käesolevas määruses kehtestada, et nii kohtualluvuse kui ka kohaldatava õiguse kindlaksmääramise eesmärgil sätestatud üldiseks ühendavaks teguriks on surnu harilik viibimiskoht tema surma hetkel. Hariliku viibimiskoha kindlaksmääramiseks peaks pärimisasja menetlev asutus igakülgselt hindama kõiki surnu eluga nii tema surmaeelsetel aastatel kui tema surma hetkel seotud tegureid, võttes arvesse kõiki asjakohaseid faktilisi asjaolusid, eelkõige surnu asjaomases riigis viibimise kestust ja õiguspärasust ning sellise viibimise tingimusi ja põhjuseid. Selliselt kindlaks määratud harilik viibimiskoht peaks käesoleva määruse erieesmärke arvesse võttes tõendama tema tihedat ja kindlat seotust asjaomase riigiga.

(24) Teatud juhtudel võib surnu hariliku viibimiskoha kindlaksmääramine osutuda keeruliseks. Eelkõige võib selline olukord tekkida siis, kui surnu oli tööalastel või majanduslikel põhjustel asunud elama teise riiki seal töötamise eesmärgil, vahel ka pikaks ajaks, kuid säilitas päritoluriigiga tihedad ja stabiilsed sidemed. Sellisel juhul võib sõltuvalt juhtumi asjaoludest lugeda, et surnu harilik viibimiskoht oli ikka veel tema päritoluriik, kus paiknes tema pere- ja ühiskondliku elu keskpunkt. Teised keerulised olukorrad võivad ilmneda, kui surnu elas

vaheldumisi mitmes riigis või reisis ühest riigist teise ega asunud alaliselt elama ühtegi riiki. Kui surnu oli ühe sellise riigi kodanik või kui kogu tema põhiline vara oli ühes neist riikidest, võiks kodakondsus või vara asukoht olla eriline tegur kõigi faktiliste asjaolude üldisel hindamisel.

(25) Pärimisele kohaldatava õiguse kindlaksmääramisel võib pärimisasjaga tegelev asutus erandjuhtudel, näiteks kui surnu oli asunud elama oma harilikuks viibimiskohaks olnud riiki üsna hiljuti enne oma surma ning kõik asjaolud osutavad sellele, et ta oli ilmselgelt olnud tihedamalt seotud teise riigiga, jõuda järeldusele, et pärimisele kohaldatav õigus ei peaks olema surnu harilikuks viibimiskohaks olnud riigi õigus, vaid pigem selle riigi õigus, millega surnu oli ilmselgelt olnud tihedamalt seotud. Seda ilmselgelt tihedamat seost ei tohiks siiski kasutada täiendava ühendava tegurina, kui osutub keeruliseks teha kindlaks isiku harilik viibimiskoht tema surma hetkel.

[…]

(27) Käesoleva määruse eeskirjade eesmärk on tagada, et pärimisega tegelev asutus kohaldab enamikul juhtudest oma liikmesriigi õigust. Seetõttu nähakse käesoleva määrusega ette erinevad mehhanismid juhtudeks, kui surnu on valinud tema pärandile kohaldatavaks õiguseks selle liikmesriigi õiguse, mille kodanik ta oli.

(28) Üks selline mehhanism peaks võimaldama pooltel sõlmida asja menetlemiseks pädeva kohtu valimise kokkuleppe selle liikmesriigi kohtute kasuks, mille õiguse surnu on valinud […].

[…]

(37) Et kodanikud saaksid kasutada siseturu eeliseid täielikus õiguskindluses, peaks käesolev määrus võimaldama neil ette kindlaks teha, millist õigust nende pärimisasjadele kohaldatakse. Kehtestada tuleks ühtlustatud kollisiooninormid, et hoida ära vastandlikke lahendusi. Põhireegel peaks tagama, et pärimisele kohaldatav õigus on etteaimatav, sest on pärimisega kõige tihedamalt seotud. Õiguskindluse huvides ning pärimisasja killustamise vältimiseks peaks kõnealune õigus olema kohaldatav kogu pärimisasjale, st kõikidele pärandvarasse kuuluvatele esemetele, olenemata varaeseme olemusest, ja sõltumata sellest, kas varaesemed asuvad teises liikmesriigis või kolmandas riigis.

[…]

(39) Õiguse valik tuleks selgesõnaliselt määratleda surma puhuks tehtud korralduse vormis esitatud avalduses või see peaks nähtuma nimetatud korralduse tingimustest. Õiguse valikut võiks käsitada surma puhuks tehtud korraldusest nähtuvana, kui näiteks surnu viitas korralduses oma kodakondsuse riigi õiguse konkreetsetele sätetele või nimetas muul viisil seda õigust.“

5. Vastavalt artikli 3 lõikele 1 kasutatakse järgmisi mõisteid:

„g) „otsus“ – liikmesriigi kohtus pärimisasjas tehtud otsus, olenemata selle nimetusest, sealhulgas kohtuametniku otsus kohtukulude suuruse kohta;

[…]

i) „ametlik dokument“ – pärimisasja käsitlev dokument, mis on liikmesriigis ametlikult koostatud või ametliku dokumendina registreeritud ning

   i) mille allkiri ja sisu on autentsed ning

   ii) mille autentsust on kinnitanud päritoluliikmesriigi avaliku võimu kandja või muu pädev asutus.“

6. Artikli 3 lõikes 2 on märgitud:

„Käesoleva määruse kohaldamisel hõlmab mõiste „kohus“ kõiki kohtuasutusi ning kõiki teisi asutusi ja õigusala töötajaid, kellel on pädevus menetleda pärimisasju ning kes täidavad kohtulikke ülesandeid või tegutsevad kohtuasutuse poolt delegeeritud volituste alusel või tegutsevad kohtuasutuse alluvuses, tingimusel et tagatud on kõnealuste asutuste ja õigusala töötajate erapooletus ja poolte õigus olla ära kuulatud ning et kõnealuste asutuste poolt nende asukohaliikmesriigi õiguse alusel tehtud otsused vastavad järgmistele tingimustele:

a) otsuse võib kohtuasutusele edasi kaevata või läbivaatamiseks esitada ning

b) otsusel on samas küsimuses tehtud kohtuasutuse otsusega võrreldav õigusjõud ja -mõju.

[…]“.

7. Artiklis 4 on sätestatud:

„Pärimisasja tervikuna lahendamiseks on pädevad isiku surma hetkel tema harilikuks viibimiskohaks olnud liikmesriigi kohtud“.

8. Artiklis 5 on märgitud:

„1. Kui surnu oli artikli 22 kohaselt valinud oma pärandile kohaldatavaks õiguseks mõne liikmesriigi õiguse, võivad puudutatud isikud kokku leppida, et selle liikmesriigi kohtul või kohtutel on pärimisasja kõigis küsimustes ainupädevus.

2. Kohtualluvuse kokkulepe sõlmitakse kirjalikus vormis, sellel märgitakse kokkuleppe sõlmimise kuupäev ja see peab olema asjaomaste poolte poolt allkirjastatud. […]“.

9. Artiklis 7 on ette nähtud:

„Selle liikmesriigi kohtud, mille õiguse oli surnu artikli 22 kohaselt valinud, on pädevad pärimisasja lahendama, kui

[…]

c) menetlusosalised on sõnaselgelt tunnustanud menetleva kohtu pädevust.“

10. Artikli 9 lõikes 1 on ette nähtud:

„Kui artikli 7 kohaselt pädevas liikmesriigi kohtus ilmneb asja arutamise käigus, et kohtualluvuse kokkuleppe sõlmimisel ei osalenud kõik asjaomase menetluse osalised, on kohus jätkuvalt pädev, kui menetlusosalised, kes kokkuleppe sõlmimisel ei osalenud, ilmuvad kohtusse kohtu pädevust vaidlustamata.“

11. Artiklis 22 on sätestatud:

„1. Isik võib pärimisasjale kui tervikule kohaldatavaks õiguseks valida selle riigi õiguse, mille kodanik ta on valiku tegemise ajal või surma hetkel.

[…]

2. Valik tehakse sõnaselgelt surma puhuks tehtud korralduse vormis või see peab nähtuma kõnealuse korralduse tingimustest.

[…]“.

12. Artikli 59 lõikes 1 on ette nähtud:

„Liikmesriigis koostatud ametlikul dokumendil on teises liikmesriigis sama tõendusjõud nagu dokumendi päritoluliikmesriigis, või võimalikult samalaadne toime, tingimusel et see ei ole ilmselgelt vastuolus asjaomase liikmesriigi avaliku korraga (*ordre public*).

[…]“.

13. Vastavalt artikli 83 lõigetele 2 ja 4:

„2. „Kui surnu oli enne 17. augustit 2015 valinud oma pärandile kohaldatava õiguse, on valik kehtiv, kui see vastab III peatükis sätestatud tingimustele või kui valik on kehtiv rahvusvahelise eraõiguse sätete kohaldamisel, mis kehtisid valiku tegemise ajal riigis, kus oli surnu harilik viibimiskoht, või mis tahes riigis, mille kodakondsus surnul oli.

[…]

4. Kui korraldus surma puhuks tehti enne 17. augustit 2015 õiguse kohaselt, mille surnu võinuks valida käesoleva määruse kohaselt, loetakse see valituks pärandile kohaldatavaks õiguseks“.

B. Liikmesriigi õigus

1. Leedu Vabariigi tsiviilseadustik (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas)

14. Artikli 5 lõikes 4 on sätestatud:

„1. Pärandi avanemise kohaks loetakse seadusjärgse või testamendijärgse pärandaja viimane elukoht (käesoleva seadustiku artikli 2 lõige 12).

[…]

4. Vaidluse korral võib pärandi avanemise koha kindlaks määrata kohus huvitatud isikute taotlusel, võttes arvesse kõiki asjaolusid“.

15. Artikli 5 lõige 66 on sõnastatud nii:

„1. Seadusjärgsed või testamendijärgsed pärijad võivad taotleda pärandi avanemise koha notarilt pärimistunnistust […]“.

2. Leedu Vabariigi notariaadiseadus (Lietuvos Respublikos notariato įstatymas)

16. Artiklis 1 on ette nähtud:

„Notariaati kuuluvad kõik notarid, kellele on antud käesoleva seaduse kohaselt õigus õiguslikult tõendada füüsiliste ja juriidiliste isikute vaidlustamata subjektiivseid õigusi ja nendega seotud õiguslikke asjaolusid ning tagada nende isikute ja riigi seaduslike huvide kaitse“.

17. Artiklis 26 on ette nähtud:

„Notarid teevad järgmisi notariaaltoiminguid:

[…]

(2) pärimistunnistuste väljaandmine;

[…]

Notari tõestatud dokumentides märgitud faktilised asjaolud on tõendatud ega vaja tõendamist, niikaua kui neid dokumente (nende osi) ei peeta ühegi seadusliku menetluskorra kohaselt tühisteks“.

3. Tsiviilkohtumenetluse seadustik (Civilinio proceso kodeksas)

18. Artikli 444 lõikes 2 on märgitud:

„Kohus vaatab läbi asjad:

[…]

(8) mis puudutavad pärandi vastuvõtmist ja pärandi avanemise tegeliku koha kindlakstegemist“.

19. Artikli 511 lõikes 1 on ette nähtud:

„Notariaaltoimingu tegemise või sellest keeldumise võib vaidlustada käesolevas peatükis sätestatud korras“.

II. Faktilised asjaolud, kohtuvaidlus ja eelotsuse küsimused

20. E. E. on Leedu kodanik, kelle ema abiellus Saksamaa kodaniku K.-D. E-ga. Ema ja poeg (kes oli sündinud eelmisest abielust) asusid elama Saksamaale, kui poeg oli alaealine.

21. E. E. ema koostas 4. juulil 2013 Garliava (Leedu) notari juures testamendi, määrates tema kogu oma vara ainupärijaks.[4]

22. E. E. taotles 17. juulil 2017 Kaunase (Leedu) notaribüroolt nr 4 pärimismenetluse algatamist ja pärimistunnistuse väljastamist.[5]

23. Notar jättis E. E. taotluse rahuldamata, tuginedes enda veendumusele, et pärandaja harilik viibimiskoht surma hetkel oli määruse tähenduses Saksamaal.

24. E. E. vaidlustas notari keeldumise Kauno apylinkės teismases (Kaunase esimese astme kohus, Leedu). See kohus kinnitas 29. jaanuaril 2018, et kuigi E. E. ema oli tunnistanud, et ta on asunud elama Saksamaale, ei olnud ta sidemeid Leeduga katkestanud. Seepärast rahuldas see kohus mõistlikkuse ja hea usu põhimõtte alusel kaebuse, tühistas notari otsuse ja kohustas notarit notariaaltoimingut tegema.

4 Ema kinnitas, et ta jätab pojale kõik oma kinnisasjad, mis asuvad kas Leedus või mitte, samuti raha, mis oli hoiul ühes Leedu pangas. Ta avaldas samuti, et ta elab ka Saksamaal.

5 Toimiku materjalidest võib järeldada, et pärandaja suri pärast 17. augustit 2015.

25. Notar esitas esimese astme kohtu otsuse peale apellatsioonkaebuse Kauno apygardos teismasele (Kaunase regionaalne kohus, Leedu), kes oma 26. aprilli 2018. aasta kohtuotsusega selle otsuse tühistas. Apellatsioonikohus märkis, et kui surnud isiku harilik viibimiskoht vaidlustatakse, saab üksnes kohus õigusliku faktina tuvastada surnud isiku hariliku viibimiskoha tema päritoluriigis ning et käesolevas asjas ei viita miski sellele, et hageja oleks selles küsimuses ühegi kohtu poole pöördunud. Samuti leidis ta, et esimese astme kohus oli vaidlustatud notariaalotsust tühistades alusetult tuginenud üldpõhimõtetele.

26. E. E. esitas kassatsioonkaebuse Lietuvos Aukščiausiasis Teismasele (Leedu kõrgeim kohus), kes esitab Euroopa Kohtule järgmised eelotsuse küsimused:

„1. Kas niisugust olukorda nagu käesolev juhtum – kus Leedu kodanik, kelle harilik viibimiskoht võis tema surma päeval olla teises liikmesriigis, kuid kes igal juhul ei olnud kunagi katkestanud sidemeid kodumaaga ning oli enne surma muu hulgas teinud Leedus testamendi ja pärandanud kogu oma vara oma pärijale, kes on Leedu kodanik, ning pärandi avanemise ajal tehti kindlaks, et kogu pärand koosneb üksnes Leedus asuvast kinnisasjast, ning oma abikaasa üle elanud nimetatud teise liikmesriigi kodanik väljendas sõnaselgelt tahet loobuda nõudeõigusest kõnealuse surnud isiku pärandi suhtes, ei osalenud Leedus läbi viidud kohtumenetluses ning nõustus Leedu kohtute pädevuse ja Leedu õiguse kohaldamisega – tuleb pidada määruse nr 650/2012 tähenduses piiriülese mõjuga pärimisasjaks, mille suhtes tuleb kohaldada seda määrust?

2. Kas Leedu notarit, kes algatab pärimismenetluse, annab välja pärimistunnistuse ja teeb muid toiminguid, mida pärijal on vaja oma õiguste teostamiseks, saab pidada määruse nr 650/2012 artikli 3 lõike 2 tähenduses „kohtuks“, võttes arvesse, et notarid järgivad oma ametitegevuses erapooletuse ja sõltumatuse põhimõtet, nende otsused on neile endile või kohtuasutustele siduvad ning nende tegevuse peale võib algatada kohtumenetluse?

3. Kui vastus teisele küsimusele on jaatav, siis kas Leedu notarite välja antud pärimistunnistusi tuleb pidada otsusteks määruse nr 650/2012 artikli 3 lõike 1 punkti g tähenduses ja kas seetõttu tuleb nende tegemiseks kindlaks teha kohtualluvus?

4. Kui vastus teisele küsimusele on eitav, siis kas määruse nr 650/2012 artikleid 4 ja 59 tuleb (koostoimes või eraldi, kuid piirdumata ainult nendega) tõlgendada nii, et Leedu notaritel on õigus anda välja pärimistunnistusi ilma üldisi kohtualluvuse eeskirju järgimata ja et sellised pärimistunnistused loetakse ametlikeks dokumentideks, millel on õiguslikud tagajärjed ka teistes liikmesriikides?

5. Kas määruse nr 650/2012 artiklit 4 (või selle määruse teisi sätteid) tuleb tõlgendada nii, et surnud isiku harilikuks viibimiskohaks võib lugeda viibimiskohta ainult ühes konkreetses liikmesriigis?

6. Kas määruse nr 650/2012 artikleid 4, 5, 7 ja 22 (koostoimes või eraldi, kuid piirdumata ainult nendega) tuleb tõlgendada ja kohaldada nii, et käesoleval juhul tuleb esimeses küsimuses kirjeldatud faktiliste asjaolude põhjal järeldada, et asjaomased isikud nõustusid Leedu kohtute pädevusega ja Leedu õiguse kohaldamisega?“

III. Menetlus Euroopa Kohtus

27. Eelotsusetaotlus registreeriti Euroopa Kohtus 4. veebruaril 2019. Oma seisukohad on esitanud Austria, Ungari, Leedu, Hispaania Kuningriigi ja Tšehhi Vabariigi valitsus ning komisjon.

28. 16. jaanuaril 2020 toimus kohtuistung, millel osalesid Leedu ja Hispaania Kuningriigi valitsuse ning Euroopa Komisjoni esindajad.

IV. Õiguslik analüüs

29. Kõigepealt käsitlen (viiendat) küsimust, kas surnud isiku harilik viibimiskoht võis olla mitmes liikmesriigis. Sellele vastamiseks tuleb paratamatult lahendada küsimus, kas määrus on vaidlusele kohaldatav.

30. Teiseks käsitlen (neljandat) küsimust pärimistunnistuse kohta, mis omakorda eeldab selle välja andnud notari kvalifitseerimist kohtuasutusena.

31. Lõpuks piirdun viimase (kuuenda) küsimusega Leedu kohtute pädevuse ja selle riigi õiguse kohaldamise kohta vaidlusalusele pärimisasjale.

A. Viies eelotsuse küsimus

1. Määruse kohaldatavus

a) „Piiriülese mõjuga“ pärimisasjad

32. Määrusega püütakse kaotada „isikute vaba liikumist piiravad takistused, millega puutuvad praegu kokku inimesed, kes soovivad teostada oma õigusi piiriülese mõjuga pärimisasjade puhul“[6].

33. Määruses ei ole „piiriülese mõjuga pärimisasju“ määratletud ega loetletud asjaolusid, mis võimaldaksid eri riikides hajutatult seda mõju täpselt kindlaks teha. Minu arvates tuleb lähtuvalt määruse eesmärgist, mille ma just ära tõin, neid mõisteid hinnata paindlikult, mistõttu need hõlmavad igasugust pärimisasja, mille korraldamisel (pärandaja poolt) või asjaajamisel (pärast pärandaja surma) tekib sidemete tõttu rohkem kui ühe riigiga takistusi.

34. Määruse II ja III peatüki puhul on pärandaja harilik viibimiskoht surma hetkel[7] ühine kriteerium, mis määrab rahvusvahelise kohtualluvuse, ning kollisiooninormi ühenduspunkt. Sellest asjaolust lähtudes tulebki hinnata, kas seetõttu, et esineb veel *muu* asjaolu pärandaja elukohariigist erinevas riigis, ei ole pärimisasi puhtalt riigisisene.

35. Selle kohta, milline võib olla see „muu asjaolu“, on määruse eri sätetes kirjeldatud pärimisjuhtumeid, mis omavad tähtsust rohkem kui ühes kohtualluvuses, andes mitteammendavad juhised nende piiriülese ulatuse tunnustamiseks. Tüüpilised andmed, millest võib lähtuda, on surnu vara, pärijate, annakusaajate või teiste lähedaste sugulaste olukord, nagu ka surnu kodakondsus.

b) Kohaldamise kohustuslikkus

36. Määruse kohaldamine ei ole dispositiivne, s.t see ei sõltu ühegi poole tahtest.[8] See on õigusala töötajale kohustuslik, ilma et seda saaks välistada, kui selle sätete kohaselt tuvastatakse, et konkreetsel pärimisasjal võib olla tagajärgi rohkem kui ühes kohtualluvuses.

6 Põhjendus 7. Vt ka 21. juuni 2018. aasta kohtuotsus Oberle (C-20/17, EU:C:2018:485; edaspidi „kohtuotsus Oberle“, punkt 32).

7 Kui tulevase pärimisasja suhtes kohaldatava õiguse üle otsustamisel tekib küsimus, kas määrus on kohaldatav, lähtub vastus üldjuhul eeldusest, et harilikuks viibimiskohaks loetakse viimast viibimiskohta. Ei ole nõutav, et riik, kus see viibimiskoht asub, peab olema liidu liikmesriik ja seotud määrusega: vt artikkel 10, mis on kohaldatav juhul, kui pärandaja harilik viibimiskoht oli riigis, mille suhtes määrust ei kohaldata, kuid mõni pärandvara varadest asub riigis, kus see määrus on kohaldatav; või artikkel 20 määruse kollisiooninormide üldise kohaldamise kohta.

8 Määruses tunnistatakse seevastu, et pärandaja ja teiste huvitatud isikute tahtel on teatav mõju: vt allpool punkt 92 jj seoses eelotsusetaotluse esitanud kohtu kuuenda küsimusega.

37. Seevastu annab määrus huvitatud isikutele võimaluse olukorra piiriülesest laadist tingitud tagajärgi teatud määral leevendada.

38. Eelkõige võimaldab määruse artikkel 22 pärandajal võtta oma elu ajal algatuse, et leevendada tagajärgi, mis tulenevad sellest, et harilik viibimiskoht asub mujal riigis kui see, kuhu on koondatud muud pärimisasjas (tõenäoliselt) tähtsust omavad asjaolud. Seda võib ta aga teha vaid määruses ette nähtud tingimustel: ainult siis, kui ta on teise riigi kodanik. Sellisel juhul võib ta valida, et kohaldatav on selle riigi õiguslik kord.

39. See valikuvõimalus ei muuda asjaolu, et pärimisasi on rahvusvaheline: siiski on sellest lähtuvalt huvitatud pooltel pärast pärandaja surma pärast pärandaja surma võimalus anda rahvusvaheline kohtualluvus sama riigi[9] kohtutele (määruse artikkel 5 jj).

2. Mõiste „surnu harilik viibimiskoht surma hetkel“

40. Eelotsusetaotluse esitanud kohus küsib sisuliselt, kas surnu harilik viibimiskoht määruse tähenduses peab olema ainult üks, või kas võib, vastupidi, tunnistada, et tal on mitu harilikku viibimiskohta.[10]

a) Üksainus harilik viibimiskoht

41. Nagu ma juba märkisin, on harilik viibimiskoht määruse ülesehituses üldjuhul „üldine seos“ rahvusvahelise kohtualluvuse ja kohaldatava õiguse kindlaksmääramiseks. Sellist viibimiskohta saab minu arvates olla ainult üks, mitte mitu.

42. Määruse põhjenduses 37 loetletud etteaimatavuse, õiguskindluse, vastuoluliste tulemuste vältimise või kogu pärimisasja killustamise vältimiseks pärimisasja suhtes kohaldatava õiguse argumendid räägivad selle poolt, et harilikku viibimiskohta peab olema üks. Põhjendus 27, mille kohaselt on määruses sätestatud eeskirjade eesmärk tagada, et pärimisega tegelev asutus kohaldab enamikul juhtudest oma õigust, ainult kinnitab seda mõtet.

43. Määruses on, tõsi küll, vaadeldud võimalust, et „surnu elas vaheldumisi mitmes riigis või reisis ühest riigist teise ega asunud alaliselt elama ühtegi riiki“[11]. Kuid nendes olukordades, mida on määruses nimetatud *keerulisteks*, on välja pakutud lahenduses omavahel ühendatud mitu tegurit, et lõplikult hinnata kõiki objektiivseid asjaolusid, et kindlaks määrata, milline oli „harilik viibimiskoht“ ainsuses.

44. Määruse sätted kaotaksid oma mõtte, kui nõustuda sellega, et nende probleemide seisukohast, mis tuleb lahendada, võib olla isiku harilik viibimiskoht samal ajal eri riikides. Selline võimalus jätaks mõtteta suure osa õigusnormi teksti enda sätetest, milles on – ma rõhutan – mitmes kohas nimetatud „harilikku viibimiskohta“ ainsuses, mitte mitmuses.

b) Hariliku viibimiskoha kindlakstegemine

45. Määruses ei ole ka määratletud, mis on „harilik viibimiskoht“ piiriüleses pärimisasjas: seal on ainult märgitud, et peab ilmnema „tihe ja kindel seotus“ ühe riigiga.[12]

9 Kui tegemist on Euroopa Liidu liikmesriigiga, kellele on määrus siduv.

10 Asja menetlev kohus tunnistab oma eelotsusetaotluse punktis 63, et määrusest näib tulenevat, et võimalik on vaid üks harilik viibimiskoht, kuid lisab, et „seda seisukohta ei ole seal sõnaselgelt väljendatud, [mistõttu] on selles kontekstis vaja suuremat selgust ja Euroopa Kohtu selgitusi“. Kõik kohtuistungil menetlusse astujad kinnitasid, et võib olla ainult üks harilik viibimiskoht. Teine küsimus, mis on selle vaidluse lahendamiseks oluline, on see, kuidas see kindlaks määrata.

11 Põhjendus 24.

12 Põhjendus 23.

46. Harilik viibimiskoht on liidu õiguse autonoomne mõiste, mis ei viita igale mõistele, mida kasutatakse sama nähtuse määratlemiseks liikmesriikide õiguses. Kui see nii ei oleks, seaks see ohtu määruse ühetaolise kohaldamise, võimaldades selle mõiste kohaldamise eest vastutavate ametiasutuste eri arvamusi.

47. Kuigi ei ole välistatud kasutada „hariliku viibimiskoha“ määratlust, mida kasutatakse teistes liidu õigusnormides, tuleb sellist kohta, mida iseloomustab tihe ja stabiilne seos riigiga, hinnata, võttes arvesse *selle määruse konkreetseid eesmärke*,[13] mis on loetletud määruse põhjenduses 7.

48. Seega peab õigusala töötaja kindlaks tegema pärandaja viimase hariliku viibimiskoha sellest perspektiivist lähtudes ja seega võttes arvesse viiteid, mida ta saab määrusest endast, kasutades muid viiteid ainult teisejärgulisena.

49. Kuigi määruses ei ole mõistet „harilik viibimiskoht“ määratletud, on selle põhjendustes 23 ja 24 antud tarvilikud juhised selle kindlaksmääramiseks. Kõigepealt märgitakse, et hariliku viibimiskoha kindlaksmääramiseks peab igakülgselt hindama pärandaja eluga nii tema surmaeelsetel aastatel kui tema surma hetkel seotud tegureid.

50. Selleks hindamiseks tuleb koguda kõik asjakohased tõendid, mis on seaduse kohaselt vastuvõetavad. Selles kontekstis näib mulle, et lihtsalt pärimisega seotud isikute avaldused, mis on omavahel kokku langevad ja tehtud pärimisasutusele, kes ei täida (nagu ma kohe selgitan) kohtulikke ülesandeid, ei ole piisavad kadunu hariliku viibimiskoha kindlakstegemiseks.

51. Pärandaja eluga seotud faktilised asjaolud tervikuna, mida on nimetatud põhjenduses 23, võimaldavad otsustada, millise selles ja järgmises põhjenduses vaadeldud olukorraga on konkreetse pärandaja puhul tegemist.

52. Esimene olukord on see, kus faktilised andmed, mis puudutavad eelkõige pärandaja riigis viibimise kestust ja regulaarsust (objektiivsed tegurid), nagu ka selle tingimusi ja põhjuseid (subjektiivsed tegurid), näitavad iseenesest, et selle riigiga on olemas „tihe ja stabiilne seos“[14].

53. Analüüsi esimeses etapis otsitakse kahtlemata *stabiilsust*. Leian siiski, et kui see on kord kinnitust leidnud, ei ole veel vaja teha lõplikke järeldusi surnud isiku hariliku viibimiskoha kohta. Lisaks võib olla vajalik hinnata asjaolusid, mis seda õigustavad,[15] et teha kindlaks tema huvide haldamise tavapärane koht.

54. Kuigi ELi seadusandja on eelistanud hariliku viibimiskoha kriteeriumi, ei saa jätta tähelepanuta isikute üha kasvavat liikuvust. Siit tulenevalt ei ole ühes liikmesriigis viibimise aeg iseenesest otsustav kriteerium: õige on analüüsida iga juhtumit nii, et muud näitajad isiku perekondliku ja sotsiaalse integratsiooni kohta või tema läheduse kohta asjaomasele kohale kinnitavad tulemust, millele osutab ajaline element.

13 Põhjenduse 23 lõpp. Kohtujuristi kursiiv.

14 Selles kontekstis leian, et pärandaja maksuresidentsusest või abielujärgsest elukohast ei saa teha mingit vahetut järeldust: neid asjaolusid tuleb analüüsida koos ülejäänud oluliste näitajatega igakülgsel hindamisel.

15 Eelkõige pärandaja tegevus (olgu see tasu eest või mitte), selle teostamise koht, kestus, lepingu laad (vajaduse korral), alalise eluaseme olemasolu või puudumine, tema perekonna- ja suhtlusring, muu hulgas koht, kus ta sai ravi, milline asutus kandis sellega seotud kulud.

55. Teist olukorda on kirjeldatud määruse põhjenduses 24 juhuks, kui ei tuvastata pärandaja regulaarset ja pikaajalist viibimist teatud kindlas riigis.[16] Sellest tulenevalt tekib kaks võimalust:

– isik võis kodumaalt lahkuda kutsealase valiku tõttu, ilma et see muudaks siiski tema „pere- ja ühiskondliku elu keskpunkt[i]“;

– samuti võib juhtuda, et pärandaja on oma elu veetnud mitme riigi vahel, ilma et tal oleks neist ühegagi tekkinud stabiilset sidet.

56. Neil juhtudel võib oluliselt aidata kõiki faktilisi asjaolusid igakülgselt hinnata isiklik (surnud isiku kodakondsus) või majanduslik asjaolu (tema põhilise vara asukoht).

57. Arvan, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu arutluskäiku arvestades peaks Euroopa Kohus rõhutama, et surnu kodakondsus või tema vara asukoht on *teise võimalusena* harilikku viibimiskohta määravad tegurid. Teisisõnu saab pärandaja olukorra stabiilsust ja selle põhjendatust puudutavate faktiliste asjaolude koos analüüsimisel teada, kas tema olukord on põhjenduse 24 terminoloogia kohaselt „keeruline“.

58. Seda tuleb tingimata analüüsida enne surnud isiku kodakondsuse ja põhilise vara asukoha arvessevõtmist, mida tehakse määrusega kehtestatud süsteemis erandkorras, et tagada õiguskindlus.[17]

59. Lõpuks tuletan meelde, et määruse põhjenduse 25 lõpuosas on kohaldatava õiguse kindlaksmääramisega seoses keelatud täiendava ühendava tegurina kasutada surnud isiku „ilmselgelt tihedamat seost“ muu kui tema viimase hariliku viibimiskoha õiguskorraga, isegi kui selle seose kindlaksmääramine osutub keeruliseks.[18] Selles on minu arvates selgelt öeldud, et ei ole võimalik vältida *ühe* hariliku viibimiskoha kindlakstegemist, kui raske see ka poleks.

3. Käesolev kohtuasi

a) Surnu viimane harilik viibimiskoht – Saksamaa või Leedu?

60. Eelotsusetaotluse esitanud kohus kinnitab, et pärandaja hariliku viibimiskoha andmed „on toimikus esitatud ebatäpselt või nende üle vaieldakse“[19]. Näib seega, et ta ei leia, et esimese astme kohus või apellatsioonikohus oleks selle küsimuse lahendanud.

61. Kui see on nii, siis iseloomustab antud ülevaadet pigem teabe puudumine kui kahtlused, mida tekitavad vastuolulised andmed, mille tõttu ei saa kindlaks teha, kus on viimane harilik viibimiskoht.

62. Kui kassatsioonkaebuse raames ei ole võimalik saada rohkem hindamisandmeid, tuleb vaidlus lahendada tuvastatud asjaolude põhjal, kuna pärimisasja ei saa käsitleda seda küsimust lahtiseks jättes. Lõpuks, kui kahtlused selle fakti osas on ületamatud, võib kaaluda määruse põhjenduses 24 kirjeldatud teist võimalust. Sel juhul tulevad kõikide objektiivsete asjaolude tervikuna hindamisel esiplaanile pärandaja kodakondsus ja peamise pärandvara asukoht.

16 Selle teise juhtumi näiteks tuuakse harilikult pensionäride paar, kellel on kaks elamiskeskust, millest üks on Euroopa põhja- ja teine lõunaosas. Vt selle kohta Cour de cassation'i (Prantsusmaa kõrgeim kohus) 29. mai 2019. aasta kohtuotsus (Cass. 1re civ., 29. mai 2019, nr 18-13.383, *JurisData* nr 2019-009044).

17 Pärandaja harilik viibimiskoht on kohtualluvuse ja kohaldatava õiguse määramise kriteerium, mis võetakse aluseks vastavalt määruse artiklites 4 ja 21. Rahvusvahelise kohtualluvuse seisukohast on vara asukoht vaid teisejärgulise tähtsusega (vt määruse artikkel 10); kohaldatava õiguse seisukohast on see erandlik (artikkel 30 ja vajaduse korral artikkel 34). Kodakondsus ei oma tähtsust, välja arvatud juhul, kui pärandaja on õiguse valinud (määruse artiklid 5 ja 22).

18 Selle seose abil korrigeeritakse kohaldatava õiguse puhul hariliku viibimiskoha kasutamise tulemust kui ühenduspunkti. Vt määruse artikli 21 lõige 2.

19 Eelotsusetaotluse punkt 41.

b) Pärimisasja piiriülene mõju

63. Eelotsusetaotluse esitanud kohus soovib teada, kas juhul, kui surnu viimase hariliku viibimiskoha osas puudub kindlus, võimaldab teiste teadaolevate (pärimisega seotud) asjaolude koondumine ühte (Leedu) jurisdiktsiooni käsitada pärimisasja puhtalt riigisisese asjana. Sel juhul ei oleks määrus kohaldatav.

64. Nagu ma juba märkisin, ei ole määruse kohaldamine dispositiivne. Sellest eeldusest tuleneb, et teatavate, näiteks pärandaja abikaasa (kes väljendas oma loobumist pärandist ja nõustus pärimise menetlemisega Leedus) avalduste või käitumise õiguslik tähendus antakse määrusega, kui määrus on kohaldatav, ja muu õiguskorraga, kui määrus ei ole kohaldatav.

65. Kuigi selle küsimuse üle otsustamine on eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne, on siin arutatava pärimisasja piiriülesest mõjust raske mööda minna, arvestades asjaolu, et üks võimalikest pärijatest asub Saksamaal, teine pärija ja pärandvara Leedus ning et pärandaja viimane viibimiskoht oli ühes nendest riikidest (tõenäoliselt Saksamaal, kus ta testamendi tegemise ajal väitis, et ta elab). Samamoodi reguleerib seda pärimisasja määrus.

66. Vastus, mis seaks määruse kohaldatavuse sõltuvusse kummagi poole otsustest pärimisasja kohta neid puudutavates aspektides, tekitaks väga ebakindla olukorra. Erinev olukord on siis, kui on otsustatud määrust kohaldada: siis hinnatakse neid otsuseid vastavalt selle määruse nõuetele.

B. Neljas eelotsuse küsimus

67. Neljas küsimus tekib juhul, kui Leedu notareid ei saa pidada „kohtuteks“ määruse tähenduses. Eelotsusetaotluse esitanud kohus soovib selle eelduse põhjal teada, kas nendel notaritel on õigus väljastada pärimistunnistusi „ilma üldisi kohtualluvuse eeskirju järgimata“.

68. Sama küsimuse teine osa puudutab pärimistunnistuste kvalifitseerimist „ametlikuks dokumendiks“ määruse tähenduses.

1. Määruses sätestatud kohtualluvuseeskirjade kohaldamine Leedu notari suhtes

a) Kõigepealt: mõiste „notar“ määruse artikli 3 lõikes 2

69. Määruses on mõiste „kohus“ määratletud artikli 3 lõikes 2. Selle mõiste alla kuuluvad kohtuasutused ja teised õigusala töötajad, kellel on pädevus menetleda pärimisasju.

70. Euroopa seadusandja, kes on teadlik, et liikmesriikides on pärimisasjade menetlemiseks erinevad pädevuse jagunemise mudelid, lisab selle asjaolu määrusesse.[20] Selliselt teeb ta selgeks, et süsteem on neutraalne, kooskõlas teiste eelnevate õigusaktidega, milles on otse või tõlgendamise teel võetud kasutusele mõiste „kohus“, ühendades institutsionaalse või organisatsioonilise perspektiivi ja funktsionaalse lähenemise.

71. Euroopa Kohtul on olnud võimalus märkida käesoleva asjaga sarnases kontekstis, et „kohtulike ülesannete täitmine tähendab õigust teha oma pädevuse piires otsus asjaomaste poolte vahel tekkida võivates vaidlusküsimustes“[21].

20 Kuigi määrus väljendab põhjenduses 20 sellist tahet, tuleneb selle sõnastusest siiski, et notarite (ja teiste elukutsete esindajate) ametiülesannete poolest samastamine kohtunikega on täiendavat laadi.

21 23. mai 2019. aasta kohtuotsus WB (C-658/17, EU:C:2019:444; edaspidi „kohtuotsus WB“, punkt 55).

72. Kohtuotsuses WB tugines Euroopa Kohus kõigepealt mõistele „otsus“, mida ta tõlgendas 1968. aasta Brüsseli konventsiooni raames seoses ühe kohtuliku kokkuleppega ja selle kvalifitseerimisega konventsiooni peatükis kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise kohta. Teiseks kordas ta oma varasemat kohtupraktikat ELTL artikli 267 eesmärgi kohta.

73. Neid asjaolusid silmas pidades tuvastas ta kohtuotsuses WB, et notar, kes võib teha ainult kõikide huvitatud isikute taotluse alusel pärimistunnistuse väljastamisega seotud toiminguid, ei ole „kohus“, kusjuures juhul, kui pooled kokkuleppele ei jõua, jäävad kohtu eesõigused puutumatuks. [22]

b) Kas määruses sätestatud kohtualluvuse eeskirjad on kohaldatavad?

74. Asutuse, mis ei ole õigusasutus, (või õigusala töötaja) kvalifitseerimisel määruse tähenduses „kohtuks“ on kaks tagajärge: üks rahvusvahelise kohtualluvuse kontekstis, teine nende tegevuse tulemuse liikuvuse korra kontekstis.

75. Üksnes juhul, kui asutus, mis ei ole õigusasutus, (või õigusala töötaja) tegutseb „kohtuna“, on talle kohaldatavad määruses sätestatud rahvusvahelise kohtualluvuse eeskirjad. [23] Selliselt tagatakse, et tema sekkumine vastab eesmärgile, et asutus on pärimisasja lähedal, mis on vajalik korrakohase õigusemõistmise tagamiseks, ja eesmärgile vältida pärimisasja sisulist killustatust. [24]

76. Muudel juhtudel peale selle ei kohaldata notarile määruses sätestatud rahvusvahelise kohtualluvuse eeskirju. Sealt tulenevalt ei ole tema ülesanne ka kindlaks teha, kas selle jurisdiktsiooni kohtud, kus tema tegutseb, on üldiselt pädevad, et seejärel otsustada iseenda kui notari pädevuse üle vastavalt kohtu asukohariigi õigusega ette nähtud territoriaalsele jaotusele.

77. Eelotsusetaotluse esitanud kohus [25] näib mõistvat määrust nii, et notar ei pea riiklikku pärimistunnistust väljastama, kui selle õigussüsteemi kohtutel, milles ta tegutseb, puudub määruse kohaselt rahvusvaheline kohtualluvus. Seda seisukohta jagavad ka Austria ja Ungari valitsus ning selle sisu kommenteeriti kohtuistungil.

78. Niisugune tõlgendus tagaks kindlasti mitme õiguskorraga seotud pärimisasja ühtselt käsitlemise. Määruse artikli 64 kohaselt on see säte asjakohane ka siis, kui taotletakse *Euroopa* pärimistunnistust. Määrus ei kohusta siiski seda väljastama, kui taotlus on esitatud riikliku tunnistuse saamiseks.

79. Määruses on põhjenduses 32 selgitatud, et ühtsuse eesmärk on ühendatud eesmärgiga lihtsustada asja pärijate jaoks; nii on see sätestatud määruse sätetes, näiteks artiklis 13. Asjaolu, et dokumente pärija staatuse või pärimisõiguse kohta väljastavad eri liikmesriikide kohtuvälised asutused (näiteks notarid, kes ei täida kohtu ülesandeid), ei tohiks pärimisasja selle sisulise tulemuse osas killustada, kuna kõik kohaldavad sama seadust.

80. Tunnistuste paljusus tekitab mõistagi aga killustatust pärimisasja haldamise seisukohast: kuid see (vältimatu) võimalus on määruses lubatud, kus seda on kirjeldatud põhjenduses 36, et viidata lahenduseks poolte vabatahtlikule kokkuleppele selles osas, kuidas toimida. Sellise kokkuleppe puudumisel – seega konfliktiolukorras – on vaja kohtu sekkumist: lõplik sõna jääb määruse alusel pädevale kohtule.

22 Kohtuotsus WB (punkt 59 ja resolutsiooni punkt 1).

23 Määruse põhjendus 22. Kohtuotsuse Oberle kohaselt kohaldatakse kitsas tähenduses kohtule (st organisatsioonilise kriteeriumi kohaselt, mitte aga ametiülesannete alusel) seevastu kohtualluvuse eeskirju kõigi menetluste puhul, mis kuuluvad tema pädevusse pärimisasjades, isegi kui tema menetluses ei tehta otsust kohtuvaidluse lahendamiseks: seega näiteks, kui ta väljastab riikliku pärimistunnistuse.

24 Menetluse ühtsuse argument piiriülese pärimisasja menetlemisel (laias tähenduses, sealhulgas tahteavalduse vastuvõtmine ja vormistamine ning tunnistuste väljastamine) ei ole absoluutne. Kui lähtuda ainult sellest, tuleks igasugune toiming seoses määruse kohaldamisalasse kuuluva pärimisasjaga teha ainult ühes liikmesriigis: konkreetselt selles, mille kohtud on määruse kohaselt pädevad selleks, et nendes menetlust algatada. See ei ole siiski Euroopa seadusandja valik.

25 Eelotsusetaotluse punkt 54.

c) Käesolev kohtuasi

81. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu antud teabest, mida kinnitati kohtuistungil, nähtub, et Leedu notaril puudub pädevus lahendada poolte vahel vaidlust tekitavaid küsimusi. Tal ei ole õigust tuvastada faktilisi asjaolusid, mis ei ole selged ja ilmsed, ega võtta seisukohta vaidlusaluste faktiliste asjaolude suhtes; kui testamendi sisus on kahtlusi, ei ole tema ülesanne seda selgitada, ka ei või ta järgida ühe pärija välja pakutud tõlgendust ega pärijatevaheliste lahkarvamuste korral kindlaks määrata, milline arusaam tekstist väljendab pärandaja tegelikku tahet.

82. Vaidluse või kahtluse korral peab Leedu notar hoiduma otsustamast, vaid asja peab lahendama kohus. Igal juhul on kohtud need, kes lahendavad vaidlusi muu hulgas pärandi avanemise koha, testamendi kehtivuse, selle täitmise või pärandvara haldamise üle.[26]

83. Sellest teabest nähtub (mida tuleb eelotsusetaotluse esitanud kohtul kinnitada), et riikliku pärimistunnistuse väljastamine Leedu notarite poolt ei tähenda kohtu ülesannete täitmist. Need notarid ei ole seega „kohtud“ määruse nr 650/2012 artikli 3 lõike 2 tähenduses.

84. Järelikult ei kohaldata Leedu notarile määruses sätestatud rahvusvahelise kohtualluvuse eeskirju ning notar ei sõltu sellest, kas nende eeskirjadega määratakse või mitte kohtualluvus pärimisasjades vaidluste lahendamiseks Leedu kohtutele.

2. Neljanda küsimuse teine osa. Tõestatud dokument

85. Eelotsusetaotluse esitanud kohus soovib teada, kas Leedu notari väljastatud tunnistus on „ametlik dokument“ määruse tähenduses, millel on teistes liikmesriikides õiguslikud tagajärjed.[27]

86. Euroopa Kohus on mitu korda võtnud seisukoha mõiste „ametlik dokument“ kohta, mis on määratletud määruse artikli 3 lõike 1 punktis i; hiljuti kohtuotsuses WB.[28] Ka „autentsust“, mis on ametliku dokumendi põhielement, ja selle ulatust on kirjeldatud määruses ja käsitlenud Euroopa Kohus samas kohtuotsuses.[29]

87. Selle kohtupraktika ja kättesaadava teabe[30] kohaselt tundub, et Leedu notari tunnistus vastab täpselt tunnustele selleks, et seda saaks kvalifitseerida „ametlikuks dokumendiks“ määruse tähenduses, kuna:

– notaril on notariaadiseaduse artikli 26 kohaselt õigus väljastada pärimistunnistusi;

– notariaadiseaduse sama artikli alusel loetakse notariaalaktides tuvastatud faktilised asjaolud tõendatuks ning need ei vaja mingeid tõendeid, kuni neid akte ei ole tühistatud;

26 Kohtuistungil selgitati notari pädevuse nimetamist „ainupädevuseks“: see piirdub ainult sellega, et pärijad peavad taotlema pärandi avamist notarilt.

27 Põhjendus 22 käsitleb notariaalakte kahese korra kohaselt: need on „otsused“ või „ametlikud dokumendid“. Õige on, et neid ei tule käsitada ühe ega teisena.

28 Kohtuotsus WB, punkt 67.

29 Määruse põhjendus 62 ja kohtuotsus WB, punkt 68: „Lisaks nähtub määruse põhjendusest 62, et mõistet „autentsus“ tuleb tõlgendada autonoomselt, mistõttu see vastab reale tunnustele, milleks on eelkõige dokumendi ehtsus, selle suhtes kehtivad vorminõuded, dokumendi koostanud asutuse volitused ning menetlus, mille kohaselt dokument koostatakse. Autentsus peaks hõlmama samuti asjaomase asutuse poolt dokumendis kajastatud faktilisi asjaolusid, näiteks asjaolu, et osutatud pooled ilmusid näidatud kuupäeval nimetatud asutusse ja tegid osutatud avaldused“.

30 Lisaks eelotsusetaotluse esitanud kohtu ning Leedu valitsuse kirjalikes seisukohtades ja kohtuistungil antud teabele vt Beaumont, P., Fitchen, J., ja Holliday, J., uurimus *The evidentiary effects of authentic acts in the Member States of the European Union, in the context of successions*, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556935/IPOL_STU(2016)556935_EN.pdf, lk 152 jj.

– notariaadiseaduse artikli 40 kohaselt peab notar keelduma tegemast seadusega vastuolus olevat toimingut;

– pärimistunnistus on justiitsministeeriumi kehtestatud vormis ametlik dokument, mis tõendab pärandi vastuvõtmist ja pärijate õigusi pärandvarale, ning

– notar teeb enne selle tunnistuse väljastamist rea toiminguid, mille hulgas on testamendi olemasolu või puudumise tuvastamine; kui testament on olemas, siis selle sisu ja kehtivuse kontrollimine; pärandvara kindlaksmääramine; pärijate identifitseerimine, uurides pärandi vastuvõtmise või sellest loobumise avaldusi; sugulus- ja abielusidemete ning omandiõiguste hindamine.

88. Jällegi peab selles asjas lõpliku otsuse tegema eelotsusetaotluse esitanud kohus, kes saab tänu oma riigisisese õiguse tundmisele selle aspekti kõige paremini välja selgitada. Kui ta otsustab, et tunnistus on tõestatud dokument, tuleb selle tõendusjõudu teistes liikmesriikides vastavalt määruse artikli 59 lõikele 1 aktsepteerida.

C. Kuues eelotsuse küsimus

89. Asja menetlev kohus sõnastab tegelikult kaks omavahel seotud küsimust, lähtudes eelotsusetaotluses kirjeldatud asjaoludest. Ta soovib teada, kas nende faktiliste asjaolude kohaselt „asjaomased isikud nõustusid Leedu kohtute pädevusega ja Leedu õiguse kohaldamisega“.

90. Vastamiseks on seega vaja tõlgendada määruse artikli 22 lõiget 2. Arvestades testamendi kuupäeva, mis on 17. augustist 2015 varasem, võtan arvesse ka üleminekusätteid.

91. Määruse artikli 5 lõike 1 kohaselt annab see, kui pärandaja on valinud liikmesriigi õiguse, pärimisest huvitatud isikutele võimaluse määrata teatud tingimustel kokkuleppe teel ainupädevus selle riigi kohtutele. Artikli 7 punktis c laiendatakse valikuvõimalust, võimaldades neil sõnaselgelt valikut teha kohtus, mille poole on juba pöördutud. Eelotsusetaotluses palutakse tõlgendada ka neid sätteid.

1. Niisuguse riigi õiguse valimine, mida ei ole testamendis sõnaselgelt märgitud

a) Alates 17. augustist 2015[31] tehtud testamentaarsed korraldused

92. Konfliktse tahte autonoomia tunnustamine pärimisasjades on üks määruse kõige olulisemaid aspekte. Valiku kehtivus sõltub siiski subjektiivsetest, objektiivsetest ja vorminõuetest.

93. Valikuõigust tunnustatakse ilmsetel põhjustel ainult pärandajale. Ta võib määruse artikli 22 lõike 1 alusel määrata ainult selle riigi õiguse, mille kodanik ta on.[32]

94. Selleks et tagada, et valik tehti tahtlikult, ja selgus selle eseme suhtes, on määruse artikli 22 lõikes 2 kehtestatud vorminõuded: valik tuleb teha sõnaselgelt surma puhuks tehtud korralduse vormis või see peab nähtuma kõnealuse korralduse tingimustest. See teine võimalus tekitab praktikas kõige rohkem raskusi.

31 Artiklis 84 on märgitud, et määrust „kohaldatakse alates 17. augustist 2015“. Artikli 83 lõike 1 kohaselt kohaldatakse selle määruse sätteid 17. augustil 2015 või hiljem surnud isikute vara pärimisele. Samal 17. päeval tehtud testamentaarsed korraldused kuuluvad seega Euroopa õigusakti kohaldamisalasse.

32 Valikuvõimalus võib olla laiem artikli 83 lõikes 2 nimetatud juhtudel, arvestades viidet rahvusvahelise eraõiguse normidele, mis kehtisid pärandaja hariliku viibimiskoha või tema mõne kodakondsuse riigis valiku tegemise ajal.

95. Küsimuse, kas pärimisasjas kohaldatava õiguse valik on tehtud, lahendamine nõuab erilist hoolsust, selleks et tagada, et austatakse isiku (pärandaja) tahet, kes põhimõtteliselt ei saa siis, kui pärand avaneb, seda kinnitada ega vaidlustada.

96. Seepärast ja vorminõuete tõttu, mida ma juba nimetasin, leian, et *professio iuris*'t ei või järeldada muudest välistest andmetest peale testamentaarse korralduse enda. Seda enam, et testament on tehtud notari juures ja seega on (või võib eeldada, et on) toimunud nõustamine pärandi suhtes kohaldatava õiguse asjus.

97. Seega ei ole testamentaarsete korralduste välised tegurid (näiteks pärandaja suundumine testamendi tegemiseks teatud teise riiki, akti andnud asutuse riikkondsus või õiguskord, millest tema pädevus tuleneb) määrava tähtsusega. Vajaduse korral kehtivad need *ad abundantiam* argumentidena, s.t selleks, et toetada järeldust selle kohta, kas õiguse valik on tehtud või mitte, mis tuleneb testamentaarsest korraldusest endast.

98. Selle viimase puhul võib vastavalt määruse põhjendusele 39 asuda seisukohale, et õiguse valik nähtub „[…] surma puhuks tehtud korraldusest […], kui […] surnu viitas korralduses oma kodakondsuse riigi õiguse konkreetsetele sätetele või nimetas muul viisil [sõnaselgelt] seda õigust".

99. See järeldus sõltub suurel määral sellest, millised need nimetatud *konkreetsed sätted* on. Võrdlus hariliku viibimiskoha õigusega, kui see on kohaldatav vaikimisi, on vajalik selleks, et teha kindlaks, millises ulatuses on need nimetatud sätted tüüpilised ainult sellele õigusele, mille valiku üle vaieldakse.

b) Enne 17. augustit 2015 tehtud testamendid

100. Seni sedastatu võib aga olla teisiti testamentide puhul, mis on tehtud enne määruse täieliku kohaldatavuse kuupäeva.

101. Määruse artikkel 83 näeb enne 17. augustit 2015 tehtud testamentaarsete korralduste puhul ette üleminekukorra. Üleminekukorra eesmärk on kaitsta neid testamentaarseid korraldusi seadusemuudatuste eest, mis tehakse pärast seda, kui pärandaja on teinud korraldused oma vara kasutamiseks pärast surma.

102. Testaatori tahte säilitamise eesmärgist lähtuvalt reguleerib artikli 83 lõige 2 enne 17. augustit 2015 tehtud kodakondsusjärgse riigi või muu õiguse valiku kehtivust (kui pärandaja sureb nimetatud kuupäeval või hiljem). See valik on kehtiv, kui see vastab määruse III peatüki tingimustele või tingimustele, mis kehtisid valiku tegemise ajal selles riigis, kus oli pärandaja harilik viibimiskoht, või ühes riigis, mille kodanik ta oli.

103. Määruse artikli 83 lõikest 4 tuleneb, et kui enne 17. augustit 2015 tehtud korraldus surma puhuks on kehtiv „õiguse kohaselt, mille surnu võinuks valida käesoleva määruse kohaselt, loetakse see valituks pärandile kohaldatavaks õiguseks".

104. Selles sättes esitatud fiktsioon kaotab vajaduse uurida, kas enne 17. augustit 2015 tehtud testamendis tehti õiguse valik, kui see ei ilmne tekstist selgelt (mille korral tuleb lähtuda artikli 83 lõikest 2): tingimusel mõistagi, et selles artiklis endas sätestatud tingimus on täidetud.

c) Käesolev kohtuasi

105. Vaidlust ei ole selles, et testament tehti Leedus notari juures 4. juulil 2013. Juba sel ajal esines pärimisasjas välismaiseid asjaolusid, mis olid pärandajale teada: tema Leedu kodakondsus, püsiv viibimine Saksamaal, vara asukoht Leedus ning tema abikaasa ja lapse vastav erinev kodakondsus.

106. Lisaks oli määrus sel kuupäeval juba jõustunud. Artikli 83 lõike 2 alusel oleks olnud võimalik valida õigus sõnaselgelt või see valik oleks võinud tuleneda testamentaarse korralduse sõnastusest.

107. Igal juhul, kui testament oli vastavalt pärandaja kodakondsusjärgse riigi õigusele selle tegemise ajal või surma hetkel kehtiv, siis lubab määruse artikli 83 lõige 4 kasutada lihtsalt fiktsiooni, et see õigus on tegelikult valitud.

2. Kohtualluvuse valimine vastavalt õiguse valimisele

a) Põhjendatus ja tingimused

108. Määruse artikli 4 kohaselt kuulub rahvusvaheline kohtualluvus piiriüleste elementidega pärimisasjade mis tahes aspektidega seotud küsimuste lahendamiseks ainult pärandaja surma hetkel tema harilikuks viibimiskohaks olnud liikmesriigi kohtutele.

109. Eeldatavalt on selliselt määratud kohtute ja pärandvara ning sellest huvitatud isikute vahel tugev seos. Ja kuna kohaldatav õigus on vaikimisi pärandaja viimase hariliku viibimiskoha õigus, tekib automaatselt ka vastastikune seos *forum/ius*. Mõlemad on määruse kesksed eesmärgid, nagu on selgitatud määruse põhjendustes 23 ja 27.

110. Isikute üha kasvav liikuvus koos võimalusega valida tulevase pärimise suhtes kohaldatavaks õiguseks kodakondsusjärgse riigi õigus seavad ohtu või otseselt takistavad just mainitud eesmärke. Sellest teadlikuna on Euroopa seadusandja vastu võtnud rahvusvahelise kohtualluvuse eeskirjad, mis teatud tingimustel kehtivad määruse artikli 4 eeskirjade asemel.

111. Üks nendest eeskirjadest annab pärimisega seotud isikutele õiguse määrata kohtualluvus pärandaja kodakondsusjärgse riigi kohtutele, kui pärandaja on valinud kohaldatavaks õiguseks oma kodakondsusjärgse riigi õiguse.

112. Võib tekkida küsimus, kas valikuvõimalus, mis on jäetud huvitatud pooltele ja mis – ma kordan – sõltub sellest, kas pärandaja on enne valinud õiguse, on ka siis, kui ei ole kindel, kas on tehtud sõnaselge valik, kuid pärandaja kodakondsusjärgse riigi õigus on kehtiv tulenevalt määruse artikli 83 lõikes 4 sätestatud fiktsioonist (enne 17. augustit 2015 tehtud testamentide puhul).

113. Minu arvates peab vastus olema jaatav. Määruse formalistlik tõlgendus tuleb kõrvale jätta (kuigi määruses on alati viidatud pärandaja „valitud“ õigusele) ja laiendada kohtualluvuse määramist asutusele, kes tunneb kohaldatavat sisulist õiguskorda kõige paremini. Mulle näib, et selline lahendus on kõige paremini kooskõlas määruse põhjenduses 27 esitatud eesmärgiga.

114. Kui pärandaja valitud õigus oma pärandi suhtes on liikmesriigi õigus, siis on määruse artiklis 5 ette nähtud, et huvitatud pooled võivad määrata ainupädevuse kõikide pärimisasjas tekkivate küsimuste lahendamiseks selle riigi kohtule.

115. See sõnaselge kohtualluvus sõltub siiski vastavalt artikli 5 lõikele 2 rangetest vorminõuetest. Sel viisil tahetakse tagada, et ainupädevuse määramise kokkuleppele alla kirjutanud isik teab selle kokkuleppe sisu, annab selleks oma nõusoleku ja on teadlik selle tagajärgedest: pärandaja valitud kohtute pädevuse pikendamine ja tema viimase hariliku viibimiskoha järgsete kohtute pädevusest erandi tegemine.

116. Määruse artikli 7 punktis c on samuti ette nähtud, et menetlusosalised (tuleb mõista kui menetlust, mis on juba pooleli) nõustuvad sõnaselgelt selle kohtu alluvusega, kelle poole on pöördutud. Artikliga 9 laiendatakse kokkuleppega valitud kohtu pädevust, kes juba asja menetleb, menetlusosalistele, kes selles kokkuleppes ei osalenud, kui nad ilmuvad sellesse kohtusse ilma selle kohtu pädevust vaidlustamata.

117. Määruses ei ole muid kohtualluvuse määramise võimalusi. See, et isik, kellele on pärimismenetluse algatamisest teatatud, ei ilmu kohtusse, ei võrdu tema vaikiva allumisega sellele kohtule. Seda õigusmõju ei ole ka avaldusel, mille teeb huvitatud isik väljaspool igasugust menetlust oma õiguste või kohustuste kohta seoses pärimisasjaga.

118. Euroopa seadusandja ei kehtesta artiklis 5 samu rangeid vorminõudeid, nagu on kehtestatud artiklis 7. Sellel teisel juhul on menetlus pooleli: asjaomastele isikutele, kes on kutsutud menetluses osalema ja kes sel ajal tunnistavad selle kohtu pädevust, kelle menetlusse on asi antud, on tehtud teatavaks kõik olulised asjaolud selleks, et nende nõusolekut saaks pidada teavitatud nõusolekuks.

119. Pädevuse tunnistamine peab siiski olema sõnaselge, et vältida kahtlusi selle olemasolus. Liikmesriigi seadusandja ülesanne on täpsustada muid tähtaja- ja vorminõudeid avatud menetluses osalemiseks, järgides seejuures tõhususe ja võrdväärsuse põhimõtteid.

b) Käesolev kohtuasi

120. Eelotsusetaotluse andmete põhjal näib, et poolte vahel ei ole tehtud kokkulepet pädevuse määramiseks Leedu kohtutele. Seevastu on olemas pärandaja abikaasa ühepoolsed avaldused, mis on tehtud Saksamaal ja milles ta loobub igasugusest nõudest pärimisasjas, tunnistab Leedu kohtu pädevust ja keeldub ilmumast sellesse kohtusse selles riigis pooleli olevates menetlustes.

121. Nendest avaldustest omab tähtsust ainult teine, kuna see võib vastata määruse artikli 7 punktis c kirjeldatud olukorrale. Eelotsusetaotluse esitanud kohus peab kindlaks tegema, kas see on nii, võttes arvesse selle avalduse sõnastust, eelkõige selles antud nõusoleku ulatust. Ta peab kontrollima ka muid tema õiguskorras ette nähtud tähtaja- ja vorminõudeid, et niisugusel avaldusel oleks pooleli olevates menetlustes kohtualluvust määrav õigusmõju.

122. Mis puutub kohtualluvusse poolte kokkuleppel, siis näib kohane meenutada, et määrust ei tohi tõlgendada nii, et see takistab pooltel pärimisasja lahendada igasuguse vaidluse väliselt liikmesriigis, mille nad on valinud, kui see on selle liikmesriigi õiguse kohaselt võimalik. See peaks olema võimalik ka juhul, kui pärimisasjas ei ole kohaldatav selle liikmesriigi õigus. See kriteerium, mida on selgelt väljendatud määruse põhjenduses 29, võib olla eelotsusetaotluse esitanud kohtule tarvilik.

V. Ettepanek

123. Esitatud põhjendustest lähtudes teen ettepaneku vastata Lietuvos Aukščiausiasis Teismasele (Leedu kõrgeim kohus) järgmiselt:

1. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 4. juuli 2012. aasta määruse (EL) nr 650/2012, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning otsuste tunnustamist ja täitmist, ametlike dokumentide vastuvõtmist ja täitmist pärimisasjades ning Euroopa pärimistunnistuse loomist, artiklit 4 ja teisi surnu harilikku viibimiskohta käsitlevaid sätteid tuleb tõlgendada nii, et seda harilikku viibimiskohta võib olla ainult üks.

2. Kui surnu harilik viibimiskoht on ühes riigis ja teised pärimisasja olulised asjaolud asuvad teises või teistes riikides, on pärimine piiriülene ja määrus nr 650/2012 on järelikult kohaldatav.

3. Määruse nr 650/2012 artikli 3 lõiget 2 ja artiklit 4 tuleb tõlgendada nii, et notari suhtes, keda ei saa pidada „kohtuks“ selle sätte tähenduses, selle määruse kohtualluvuse eeskirju ei kohaldata.

4. Määruse nr 650/2012 artikli 3 lõike 1 punkti i tuleb tõlgendada nii, et selline riiklik pärimistunnistus, nagu on kõne all põhikohtuasjas ja mille on notar ametlikus vormis välja andnud poole taotlusel ning pärast seal loetletud faktiliste asjaolude ja avalduste õigsuse kontrollimist, on „ametlik dokument“ ja sellel on vastav tõendusjõud teistes liikmesriikides.

5. Määruse nr 650/2012 artikli 22 lõiget 2 tuleb tõlgendada nii, et õiguse valimine pärandaja poolt, mida ei ole tehtud sõnaselgelt surma puhuks tehtud korralduse vormis, peab tulenema üksnes seda tüüpi korralduse sõnastusest.

6. Määruse nr 650/2012 artikli 83 lõiget 4 tuleb tõlgendada nii, et juhul, kui testamentaarses korralduses, mis on tehtud enne 17. augustit 2015, ei ole õiguse valikut tehtud või see valik ei tulene selle korralduse sõnastusest, kohaldatakse pärimisele pärandaja kodakondsusjärgse riigi õigust, mille kohaselt on see testamentaarne korraldus kehtiv, ilma et oleks vaja välja selgitada, kas see õigus on tegelikult valitud.

7. Määruse nr 650/2012 artikli 7 punkti c tuleb tõlgendada nii, et huvitatud isiku poolt väljaspool menetlust tehtud avaldus, mille kohaselt ta nõustub kohtualluvusega teiste poolte algatatud pooleli olevas menetluses, on samaväärne nende kohtute pädevuse sõnaselge tunnistamisega, kui see vastab kohtu menetlusnormides sätestatud vormi- ja tähtajanõuetele.